

Федоришина Лариса,
кандидат економічних наук, доцент, Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ,
науковий співробітник відділу дослідження митних ризиків;
м. Хмельницький, e-mail: larisa.fedorishina@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-63-70>

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ

Проблема здоров'я дитячого населення України набула особливої актуальності в останні десятиліття, оскільки, незважаючи на низку розроблених і реалізованих державних та регіональних програм зі збереження, зміцнення здоров'я населення, залишається досить високою захворюваність дітей, їх смертність у віці до одного року, що зумовлює необхідність ідентифікації факторів формування здоров'я дитячого населення. У статті узагальнено підходи авторів до визначення факторів, що впливають на рівень здоров'я та особливості його формування в дитячого населення. Розглянуто фактори ризику, що впливають на показники здоров'я дітей. Подано авторське бачення класифікації факторів формування здоров'я дитячого населення. Виділено такі ознаки класифікації: за змістом (соціально-економічні, екологічні, медичні й суспільно-політичні), за напрямом впливу (сприятливі та несприятливі), за терміном впливу (коротко- й довгострокового впливу), за способом впливу (прямого та непрямого впливу), за рівнем виникнення (макро-, мезо- й мікрофактори).

Ключові слова: здоров'я, фактори, дитяче населення, спосіб життя, медичні фактори, ризики.

Федоришина Лариса,
кандидат экономических наук, доцент, Научно-исследовательский центр таможенного дела
Научно-исследовательского института фискальной политики УДФСУ,
научный сотрудник отдела исследования таможенных рисков,
г. Хмельницкий, e-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВЬЯ ДЕТСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Проблема здоровья детского населения Украины приобрела особую актуальность в последние десятилетия, поскольку, несмотря на ряд разработанных и реализованных государственных и региональных программ по сохранению, укреплению здоровья населения, остается достаточно высокой заболеваемость детей, их смертность в возрасте до одного года, что вызывает необходимость идентификации факторов формирования здоровья детского населения. В статье обобщаются подходы авторов к определению факторов, влияющих на уровень здоровья и особенности его формирования у детского населения. Рассматриваются факторы риска, влияющие на показатели здоровья детей. Представлено авторское видение классификации факторов формирования здоровья детского населения. Выделены следующие признаки классификации: по содержанию (социально-экономические, экологические, медицинские и общественно-политические), по направлению воздействия (благоприятные и неблагоприятные), по сроку действия (кратко- и долгосрочного воздействия), по способу воздействия (прямого и косвенного воздействия), по уровню возникновения (макро-, мезо- и микрофакторы).

Ключевые слова: здоровье, факторы, детское население, образ жизни, медицинские факторы, риски.

Fedoryshyna Larisa,
Cand. Sc. (Econ.), Associate Professor, Research Center for Customs Affairs
Research Institute of Fiscal Policy of the University of the State Fiscal Service of Ukraine,
Research Associate of the Division of Research of Customs Risks;
Khmelnyskiy, e-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

CLASSIFICATION OF FACTORS OF FORMATION OF CHILD POPULATION HEALTH

The problem of health of the children's population of Ukraine has become particularly relevant in recent decades, because, despite a number of developed and implemented state and regional programs to preserve and strengthen the health of the population, there remains a high incidence of children, their mortality rate of under one year, which determines the need to identify factors for the formation of children's health. In the article summarized authors' approaches to the definition of factors influencing the level of health and the peculiarities of its formation in the children's population. It has been revealed that the

classical approach identifies all the factors affecting the health of people, including the children, with factors related to the way of life; biological factors; factors related to the state of the environment (environmental factors) and medical factors. Logically, they can be divided into favorable (wellness) and unfavorable (risk factors). At the same time, risk factors can be distinguished according to the age of the infant population: in the period of pregnancy and childbirth, in the period of early childhood, and factors reflecting the conditions and lifestyle of children. Here, in our opinion, it is expedient to allocate even so-called school risk factors, which operate continuously, prolonged and systematic, since 11 of the 17 years of life the child carries out precisely in the school environment. On the basis of the conducted research the author's vision of the classification of the factors of formation of the health of the children population was presented. The following features of the classification were distinguished: the content (socio-economic, environmental, medical and socio-political), the direction of influence (favorable and unfavorable), the duration of impact (short- and long-term impact), the mode of influence (direct and indirect impact), the level of occurrence (macro-, meso- and microfactors). It was worth noting that all factors (socio-economic, environmental, medical, and socio-political) are interconnected and mutually reinforcing each other, both in a positive and a negative direction, therefore it is expedient to determine their influence on the formation of the health of the children's population by calculating the integral index.

Key words: health, factors, child population, lifestyle, medical factors, risks.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття проблема здоров'я дитячого населення України набула особливої актуальності у зв'язку з тим, що якість здоров'я має тенденцію до його погіршення, зросли загрози процесам відтворення населення. Погіршення стану здоров'я дітей пов'язане з різними причинами, серед яких – соціально-економічна нестабільність у державі, низка нерозв'язаних екологічних проблем, недостатня матеріально-технічна база й недосконала структура національної системи охорони здоров'я, відсутність у дітей і підлітків мотивації до ведення здорового способу життя, підвищення навантаження на дитячий організм та нервово-психічної напруги тощо. Усе це зумовлює необхідність визначення факторів формування здоров'я дітей і напряму їх впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здоров'я населення країни, у тому числі дитячого, завжди перебували в центрі зору фахівців із різних галузей знань й особливо актуалізувалися останнім часом, адже, незважаючи на низку розроблених і реалізованих державних та регіональних програм зі збереження, зміцнення здоров'я населення, залишається високою захворюваність дітей, їх смертність у віці до одного року. Фактори, що впливають на рівень здоров'я людини, стали предметом досліджень таких вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Палієнко, Ю. Лісцин, Г. Столяров, Л. Шевчук, Д. Шушпанов та ін. Що стосується факторів впливу на здоров'я саме дитячого населення, то тут слід відзначити роботи В. Альбіцького, Т. Симончук, Н. Третьякової, К. Федорук, Л. Шевчук. Однак, варто зазначити, що їхні праці стосуються окремих чинників, які впливають на формування здоров'я дітей чи визначають його рівень, а тому є потреба в їх комплексному дослідженні.

Постановка завдання. Мета статті – виявлення та узагальнення підходів до ідентифікації факторів формування здоров'я дитячого населення.

Вклад основного матеріалу. Здоров'я дитячого населення – складна медична й соціально-економічна категорія, що формується під дією цілого спектра факторів зовнішнього та внутрішнього середовища проживання дитини, дослідження яких здійснюються крізь призму наукових пошуків у сфері медицини, управління, економіки, екології, статистики тощо. Досить часто, говорячи про фактори здоров'я населення, неможливо чітко розмежувати їх вплив на здоров'я дорослого й дитячого населення. Більшою мірою він є однаковим для цих обох категорій населення.

Із медичного погляду, фактори, від яких залежить здоров'я людей, можна поділити на чотири великі групи [1, с. 29]:

- спосіб життя;
- біологічні чинники;
- стан навколишнього середовища;
- обсяг і якість медичної допомоги.

У сучасних умовах життєдіяльності людини визначальне місце за впливом на здоров'я населення (а це, за оцінками науковців, близько 50 %) посідають фактори способу життя. Від того способу життя (шкідливі звички, неправильне харчування, зловживання алкоголем, наркотики, поганий побут, неповна чи багатодітна сім'я), який ведуть батьки, багато в чому залежить і рівень здоров'я дитини. Адже сім'я є важливою ланкою соціалізації дитини, а процес формування здоров'я залежить не лише від матеріального добробуту сім'ї, соціального статусу та освіти батьків, а й від їх ціннісних

орієнтацій, глибини батьківських і материнських почуттів, розуміння батьківського обов'язку, бажання й прагнення займатися з дітьми, виховувати та навчати їх.

Зі способом життя тісно пов'язані рівень, якість і уклад життя сім'ї, у якій виховуються діти. Психологічний клімат у сім'ї, відсутність або наявність шкідливих звичок у батьків є домінуючими факторами у формуванні здоров'я дітей. Так, Лисенко Г. та Хіміон Л. зазначають, що діти, народжені в сім'ях, де батьки залежні від паління тютюну, частіше мають низьку вагу тіла при народженні, відставання в розумовому розвитку, хворіють на респіраторну інфекцію, мають знижені показники функції легень, раніше починають палити, порівняно з однолітками, народженими батьками, незалежних від тютюнопаління [2].

Характеризує спосіб життя також те, чим і як харчується сім'я. Правильне збалансоване харчування забезпечує нормальний фізичний розвиток дитячого організму, зміцнює імунну систему. Найпростіший і дешевий спосіб зміцнити організм дитини – це ввести в її раціон листові овочі, коренеплоди, часник, цибулю та імбир, перець, гарбуз, абрикоси, цитрусові, ягоди, зернобобові культури, горох, паростки бобових культур, горіхи й насіння, кисле молоко та йогурт, куркуму, мед і продукти бджільництва [3].

В останні роки стрімко зростає кількість дітей, котрі мають різні алергічні захворювання. Їх загострення спричиняє вживання неякісної їжі (застосування барвників, консервантів у процесі виробництва тих чи інших продуктів) та високоалергенних продуктів (яйця, незбиране молоко, молочні продукти, цитрусові, маринади, консерви, червоні фрукти й овочі, екзотичні овочі, селера, капуста, родзинки, фініки, морепродукти, ковбасні вироби, копченості, шоколад, горіхи, деякі сорти риби, курка, мед і його похідні, какао, кава [4]). Велике значення для профілактики та лікування алергічних реакцій у дітей має гіпоалергенне харчування, якого не просто дотримуватись і яке вимагає постійного контролю дорослих за дітьми.

Доведеним є той факт, що освіта й соціально-економічний статус батьків також відіграють велику роль у цьому процесі. Адже в бідних сім'ях вищою є смертність дітей від нещасних випадків, травм, більша захворюваність, вищий рівень і середня тривалість госпіталізації. Ризик нещасних випадків серед дітей зменшується зі зростанням освіти матері. Установлено виражений вплив на здоров'я дітей типу родини – повна, неповна й т. ін. Захворюваність дітей у неповних і негармонійних сім'ях є вищою, ніж у повних. Гірше здоров'я в дітей, які народились не в шлюбі, оскільки вони частіше народжуються недоношеними, пізніше починають ходити й говорити, частіше хворіють на гострі та хронічні захворювання [5].

На другому місці за впливом на стан формування здоров'я дитячого населення перебуває група біологічних факторів (близько 20 %), серед яких особливу роль відіграють фактори спадковості (здоров'я матері й батька, індекс спадкової обтяженості до ожиріння, наркоманії, алкоголізму тощо).

Дія факторів навколишнього середовища не поступається за своєю інтенсивністю дії біологічних факторів (також у структурі факторів у межах 20 %). Головними та найбільш небезпечними джерелами забруднення навколишнього середовища, що чинять несприятливий вплив на процес формування здоров'я дитячого населення, є антропогенні (промислові підприємства, транспорт, паливно-енергетичний комплекс, біотехнологічне виробництво тощо). Хімічне, радіоактивне та бактеріологічне забруднення повітря, води, ґрунту, продуктів харчування, а також шум, вібрація, електромагнітні поля, іонізуючі випромінювання тощо викликають у людському організмі патологічні явища й генетичні зміни. Як наслідок, збільшується рівень захворювання населення, здебільшого дитячого, через низьку опірність організму та ослаблений імунітет народжуються діти з різними вадами та аномаліями розвитку. Наприклад, діти, які проживають у міській місцевості, через забрудненість навколишнього середовища промисловими й автомобільними викидами частіше хворіють різними формами алергічних проявів (висип, дерматит, риніт, астма, алергічні набряки).

Також не варто залишати поза увагою вплив біотичного (властивості живої природи) компонента навколишнього середовища у вигляді продуктів метаболізму рослин і мікроорганізмів, патогенних мікроорганізмів (віруси, бактерії, гриби тощо), отруйних речовин, комах та небезпечних для людини тварин [6].

На медичні фактори (щеплення проти інфекцій, медичні обстеження, якість лікування тощо) припадає лише 10 % у структурі чинників формування здоров'я населення, унаслідок того, що медицина більше орієнтована на виявлення захворювань і грубих дефектів організму та їх лікування.

Неодноразово порушується питання необхідності запровадження загальнодержавних заходів щодо охорони здоров'я дітей в Україні, які б передбачали розв'язання не лише медико-соціальних, педагогічних, екологічних проблем, а й оздоровчо-профілактичних питань у медицині дитинства. Ураховуючи той стан, у якому перебуває національна система охорони здоров'я, і тільки початковий етап її реформування, який першочергово стосується первинної ланки надання медичної допомоги та зміни системи фінансування медицини, населення не при кожній потребі звертається за медичною допомогою в заклади охорони здоров'я, а тому можна говорити, що частка медицини в структурі факторів формування здоров'я дитячого населення в сучасній Україні є на порядок меншою.

Так, згідно з результатами проведеного Міжнародним фондом «Відродження» та Київським міжнародним інститутом соціології загальнонаціонального репрезентативного соціологічного опитування про стан здоров'я людей, здорову поведінку й звернення по медичну допомогу в Україні (травень–червень 2017 р.) для визначення індексу здоров'я населення України встановлено, що 21,1 % батьків відмовлялися коли-небудь від обов'язкових щеплень своєї дитини; 5,1 % батьків відмовлялися від щеплень медичні працівники. При цьому 47,0 % батьків серед тих, хто має дітей віком до 6 років, стикалися з браком вакцин [7, с. 13].

Найбільша частка батьків, які ставилися до вакцинації негативно («скоріше негативно» або «дуже негативно»), проживали в західних областях – Львівській (24,0 %), Рівненській (23,6 %), Івано-Франківській (21,3 %) та Тернопільській (18,0 %). На противагу цьому, найбільша частка батьків серед опитаних, які ставилися до вакцинації позитивно («скоріше позитивно» або «дуже позитивно»), були зі східних і південних областей: Сумська область – 97,1% опитаних батьків; Харківська область – 95,6 %, Кіровоградська область – 91,6%. Далі – Миколаївська (86,7 %), Донецька (79,9%), Херсонська (79,9 %) та Полтавська області (79,3 %) [7, с. 21].

Жінки, на відміну від чоловіків, позитивніше ставляться до вакцинації, ніж чоловіки (74,8 % серед опитаних жінок і 71,1 % серед опитаних чоловіків), як і члени сімей із середнім рівнем доходу (дохід 1501–2000 грн – 77,4 % опитаних; дохід 2001–2500 грн. – 78,0 % опитаних). Люди із високим рівнем доходів більш негативно ставляться до вакцинації (лише 68,3 % оцінюють її позитивно) [7, с. 22].

Слід звернути увагу на те, що половина батьків із тих, які коли-небудь відмовлялися від щеплення своєї дитини, робили це через страх ускладнень або інших негативних наслідків від вакцинації (48,8 %). Ще двоє з п'яти (38,6 %) назвали однією з причин відмови недовіру до виробників вакцин і кожний третій – хворобу дитини (31,9 %). Кожний десятий респондент із тих, які коли-небудь відмовлялися від щеплення своєї дитини, робили це через переконання в тому, що вакцинація не потрібна (11,5 %), і 5,8 % опитаних батьків радили не робити щеплення медичні працівники [7, с. 25].

Під час оцінювання розміру внеску окремих факторів у процес формування здоров'я дитячого населення потрібно враховувати те, що їх роль різна для різних вікових груп. Так, у віці до 1 року серед охарактеризованих факторів суттєве значення мають характер сім'ї та освіта батьків. У віці 1–4 років їх значення зменшується, а збільшується роль житлових умов і доходу сім'ї, куріння родичів у приміщенні, де проживає дитина. У шкільному віці найбільше значення мають чинники внутрішньожитлового та внутрішньошкільного середовища, які в структурі факторів формування здоров'я дитячого населення становлять 12,5 % у початкових класах і 20,7 % – при закінченні школи. Серед біологічних факторів у всіх вікових групах дітей основними чинниками, що чинять найбільший вплив на стан їхнього здоров'я, є захворювання матері під час вагітності й ускладнення перебігу вагітності. Оскільки наявність ускладнень під час пологів (передчасні, запізнілі, стрімкі пологи, пологова слабкість) може привести до порушення стану здоров'я в подальшому, що дає змогу також розцінювати їх як фактори ризику [8]. А тому така оцінка потребує диференційованого підходу та доволі ускладнюється ще й через відсутність відповідних статистичних даних.

Ю. О. Іщейкіна та Л. В. Буря усю сукупність факторів, що впливають на здоров'я дитячого населення, поділяють на сприятливі (або оздоровчі) та несприятливі (або фактори ризику). До сприятливих факторів відносять раціональний режим добової діяльності; адекватне та збалансоване харчування; відповідність навколишнього середовища гігієнічним вимогам; оптимальний руховий режим; загартування; гігієнічні звички й здоровий спосіб життя. У групу несприятливих факторів входять порушення режиму дня й навчально-виховного процесу; недоліки в організації харчування; порушення гігієнічних вимог до умов ігрової, навчальної та трудової діяльності; недостатня або надмірна рухова

активність; несприятливий психологічний клімат у сім'ї й колективі; відсутність гігієнічних звичок, наявність шкідливих звичок [9].

У своїх дослідженнях В. Ю. Альбицький увесь комплекс факторів, що впливають на стан здоров'я школярів, пропонує ділити на три основні групи: біологічні, екологічні та соціально-економічні фактори [10]. До групи біологічних факторів науковець, насамперед, відносить несприятливу спадковість та аномалії розвитку, виходячи з того, що такі найбільш розповсюджені захворювання в дітей, як плоскостопість, міопія, сколіотична постава й безпосередньо сколіоз, мають виражену спадкову зумовленість. У групі екологічних факторів провідну роль відведено особливостям впливу навколишнього середовища на організм дитини, зокрема несприятливим кліматично-географічним умовам та ступеню забруднення навколишнього середовища шкідливими хімічними речовинами. Серед соціально-економічних чинників, які негативно впливають на стан здоров'я дітей і підлітків, найбільш значимі гіпокінезія (стан недостатньої рухової активності організму з обмеженням темпу та обсягу рухів), нездорове харчування, перевантаження внаслідок напруженого навчання в школі, довготривале перебування за комп'ютером, телевізором чи мобільним телефоном, порушення режиму сну й безсоння, нетривале перебування на свіжому повітрі, відсутність навичок загартовування організму, шкідливі звички тощо.

Г. С. Столяров, Ю. В. Вороненко, М. В. Голубчиков зазначають, що у формуванні рівня здоров'я населення значну роль відіграють так звані фактори ризику хвороби чи смерті, під якими вчені розуміють ендогенний або екзогенний додатковий несприятливий вплив на організм, який підвищує ймовірність виникнення захворювання чи смерті [1, с. 29].

Наголосимо на тому, що чинники збереження здоров'я в ранньому дитячому віці мають значно більший вплив, ніж у наступних вікових групах, оскільки дві третини причин, що формують стан здоров'я людини в майбутньому, зумовлені факторами, що впливають саме в період вагітності та протягом першого року життя дитини [11]. Тому на показники здоров'я дітей можуть впливати такі фактори ризику [12]:

1) фактори ризику в період вагітності й пологів: вік батьків до моменту народження дитини, наявність у них хронічних захворювань, гострих захворювань у майбутньої матері, прийом у період вагітності токсичних препаратів, наявність психічних травм, різних ускладнень під час вагітності та пологів тощо;

2) фактори ризику в період раннього дитинства: недостатня або надлишкова маса тіла при народженні, вид вигодовування, наявність захворювань протягом першого року життя та ін.;

3) фактори ризику, які відображають різні умови й спосіб життя дітей: умови проживання, рівень освіти батьків та їхній дохід, шкідливі звички батьків, чисельність і склад сім'ї, психологічна обстановка в сім'ї, виконання батьками профілактичних і лікувальних заходів та ін.

Цей перелік факторів ризику доцільно доповнити ще шкільними факторами ризику, які негативно позначаються на формуванні й розвитку здоров'я дітей через інтенсивний розвиток дитячого організму в цей період і його чутливість до різних несприятливих впливів. Фактори, що входять у цю групу, діють безперервно, пролонговано та систематично. До них належать:

1) інтенсифікація навчального процесу;

2) невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів;

3) нераціональна організація навчальної діяльності;

4) низька функціональна грамотність педагогів і батьків щодо питань охорони та зміцнення здоров'я.

Слушне тут твердження Т. Є. Симончук про те, що небезпека впливу шкільних факторів ризику підсилюється тим, що їх вплив на розвиток і стан здоров'я дітей проявляється не відразу, а накопичується протягом декількох років. Також одним із джерел стресу в шкільному житті є жорстоке агресивне середовище, конфліктні ситуації з педагогами й однолітками, конфлікти між батьками та школою, при яких страждає психіка дитини. Однак основним стресовим фактором у школі є обмеження часу в процесі навчальної діяльності. Другим за значимістю фактором ризику, що викликає підвищену функціональну напруженість, є втома й перевтома, які також можуть призвести до порушення здоров'я дітей, невідповідність навчального навчання віковим і функціональним можливостям учнів [13].

У свою чергу, Н. В. Третьякова шкільні фактори ризику або названі нею фактори освітнього процесу поділяє ще на такі три групи: гігієнічні фактори (узагальнюють усі реальні умови навчального процесу), навчально-організаційні (відображають інформаційну сторону навчального процесу та організацію

навчання) і психолого-педагогічні (узагальнюють стиль відносин педагога й учня, уключаючи оцінювання його навчальної діяльності) [14].

Отже, на формування здоров'я дитячого населення впливає багато факторів. Уважаємо, що їх можна систематизувати за певними ознаками й в авторському розумінні представити на рис. 1.

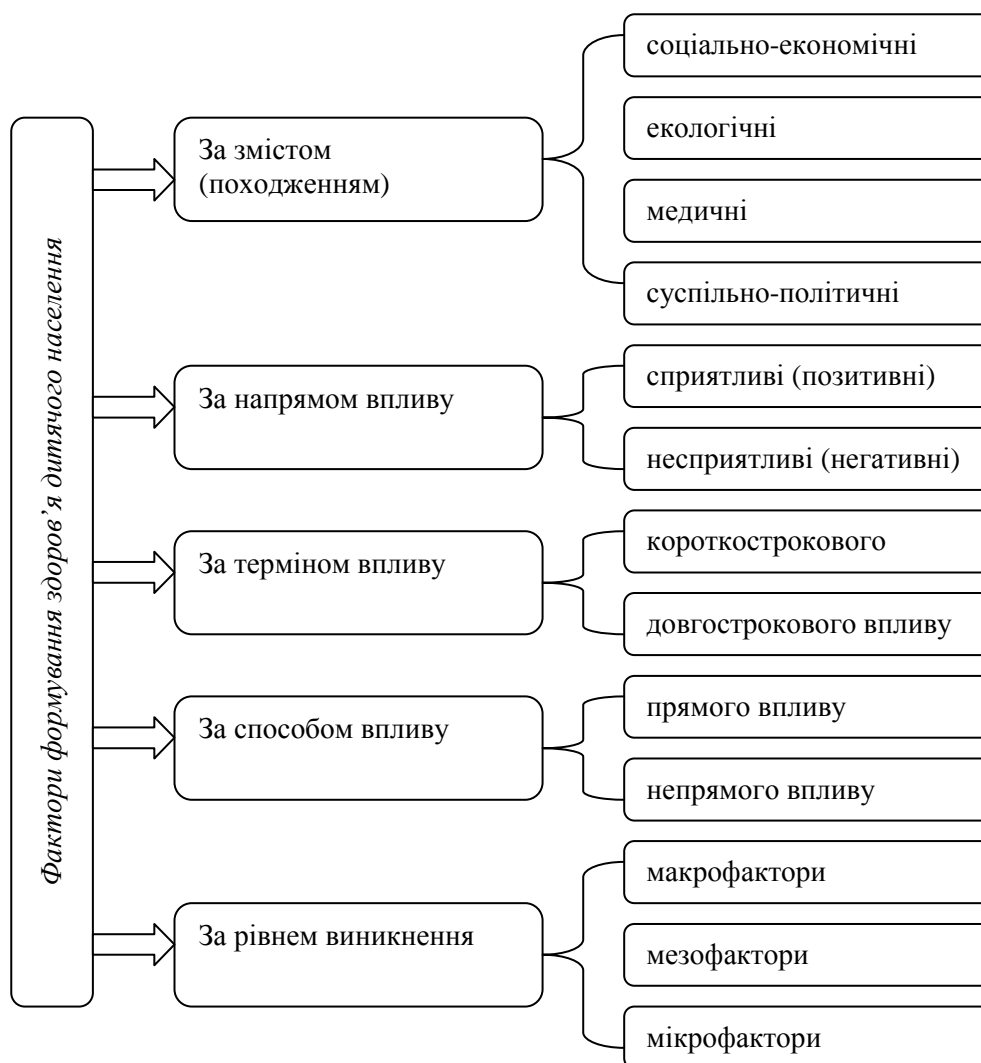

Рис. 1. Класифікація факторів формування здоров'я дитячого населення

Джерело: авторське бачення.

Так, за змістом фактори можна поділити на соціально-економічні (наприклад безробіття батьків, рівень доходів сім'ї), екологічні (стан забруднення навколишнього середовища), медичні (спадкові генетичні хвороби, доступ до медичних закладів) та суспільно-політичні (воєнні дії на Сході країни). Ці фактори, на нашу думку, можуть виникати на рівні держави (макрофактори), регіону (мезофактори) та рівні окремої сім'ї й дитини зокрема (мікрофактори); мати позитивний чи негативний напрям впливу (сприятливі та несприятливі фактори) і коротко- чи довгострокову дію на формування здоров'я дитячого населення; здійснювати прямий або непрямий вплив. Варто зазначити, що всі фактори пов'язані між собою й підсилюють дію один одного як у позитивному, так і в негативному напрямі.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що класичним підходом усю сукупність факторів, що впливають на здоров'я людей, у тому числі дитячого населення, поділяють на фактори, що пов'язані зі способом життя; біологічні фактори; фактори, пов'язані зі станом навколишнього середовища (екологічні чинники) та медичні фактори. Логічно, що їх можна поділити на сприятливі (оздоровчі) та несприятливі (фактори ризику). При цьому фактори ризику можна виокремити відповідно до віку дитячого населення: у період вагітності й пологів, у період раннього дитинства та фактори, що відображають умови й спосіб життя дітей. Тут окремо, на нашу думку, доцільно виділити ще й так

звані шкільні фактори ризику, які діють безперервно, пролонговано та систематично, адже 11 із 17-ти років життя дитина проводить саме в шкільному середовищі.

Оскільки факторів формування здоров'я дитячого населення є досить багато, то проведене дослідження дало підстави класифікувати їх за низкою ознак – за змістом, напрямом впливу, терміном та способом впливу, рівнем виникнення. Вплив кожного з них на стан здоров'я дітей слід визначати, на нашу думку, за допомогою розрахунку інтегрального показника, який характеризуватиме стан здоров'я дитячого населення в певному регіоні чи країні загалом, що й стане предметом наших подальших досліджень.

Джерела та література

1. Столяров Г. С., Вороненко Ю. В., Голубчиков М. В. Статистика охорони здоров'я: підручник. Київ, КНЕУ, 2002. 230 с.
2. Лисенко Г., Хімїон Л. Профілактика тютюнової й алкогольної залежності в практиці сімейного лікаря. *Ліки України*. 2005. № 2 (91). С. 5–9.
3. Корисні продукти для дитячого імунітету. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/health/4020/> (дата звернення: 10.05.2018).
4. Дієта при алергії для дитини. URL: <http://amlima.com/vagitnist/1118-dieta-pri-alergii-dlja-ditini.html> (дата звернення: 10.05.2018).
5. Образ жизни родителей и поведенческие привычки старшеклассников. URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=18531> (дата звернення: 10.05.2018).
6. Палієнко О.А. Вплив еколого-економічних факторів на стан здоров'я населення України. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 127–130.
7. Індекс здоров'я. Україна – 2017. Результати загальнонаціонального дослідження. Київ, 2018. URL: http://health-index.com.ua/upload/files/+Report%20Health%20Index%202017_web.pdf784933025.pdf (дата звернення: 10.05.2018).
8. Факторы, влияющие на состояние здоровья детей и подростков. URL: <http://all-gigiena.ru/lit/obshaya-gigiena-konspekt-lekcij/faktori-vliyaushie-na-sostoyanie-zdorovya-detej-i-podrostkov> (дата звернення: 11.05.2018).
9. Ішейкіна Ю. О., Буря Л. В. Гігієна та екологія: навч. посіб. для студентів стоматологічних ф-тів вищ. мед. навч. закл. IV рівнів акредитації Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. 305 с.
10. Альбицкий В. Ю. Состояние здоровья, образ и условия жизни детей группы медико-демографического риска. *Здравоохранение Рос. Федерации*. 1991. № 1. С. 28–31.
11. Міністерство охорони здоров'я України. Стан здоров'я дітей в Україні. URL: <http://www.moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=20987> (дата звернення: 12.05.2018).
12. Федорук К. Р. Влияние некоторых факторов риска на состояние здоровья детей дошкольного возраста. URL: <http://jurnal.org/articles/2014/med3.html> (дата звернення: 12.05.2018).
13. Симончук Т. Е. Факторы, влияющие на состояние здоровья детей и подростков, школьные факторы риска. URL: <http://xn--i1abnckbmcl9fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/656937/> (дата звернення: 13.05.2018).
14. Третьякова Н. В. К вопросу о выявлении факторов риска для здоровья детей и подростков в общеобразовательных учреждениях. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-vyyavlenii-faktorov-riska-dlya-zdorovya-detej-i-podrostkov-v-obsheobrazovatelnyh-uchrezhdeniyah> (дата звернення: 13.05.2018).

References

1. Stoliarov, H. S., Voronenko, Yu. V. and Holubchikov, M. V. (2002), *Statystyka okhorony zdorovia* [Health Statistics], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 230 p.
2. Lysenko, H. and Khimion, L. (2005), «Prevention of tobacco and alcohol dependence in the practice of family physician», *Liky Ukrainy*, no. 2(91), Pp. 5–9.
3. *Korysni produkty dlia dytiachoho imunitetu* [Useful products for children's immunity], available at: <https://childdevelop.com.ua/articles/health/4020/> (access date May 10, 2018).
4. *Dieta pry alerhii dlia dytyny* [Diet with allergy for the baby], available at: <http://amlima.com/vagitnist/1118-dieta-pri-alergii-dlja-ditini.html> (access date May 10, 2018).
5. *Obraz zhizni roditeley i povedencheskie privyichki starsheklassnikov* [Parents' lifestyle and behavioral habits of high school students], available at: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=18531> (access date May 10, 2018).
6. Paliienko, O. A. (2016), «Influence of ecological and economic factors on the health of the population of Ukraine», *Molodyi vchenyi*, no. 9.1 (36.1), Pp. 127–130.
7. *Indeks zdorovia. Ukraina – 2017. Rezultaty zahalnonatsionalnoho doslidzhennia* [Health Index. Ukraine is 2017. The results of a nationwide study], available at: http://health-index.com.ua/upload/files/+Report%20Health%20Index%202017_web.pdf784933025.pdf (access date May 10, 2018).

8. *Faktory, vliiaushchie na sostoianie zdorovia detey i podrostkov* [Factors affecting the health of children and adolescents], available at: <http://all-gigiena.ru/lit/obshaya-gigiena-konspekt-lekcij/faktori-vliyayushie-na-sostoyanie-zdorovya-detey-i-podrostkov> (access date May 10, 2018).
9. Ishcheikina, Yu. O. and Buria, L. V. (2017), *Hihiiena ta ekolohiia* [Hygiene and ecology], tutorial, TOV «ASMI», Poltava, Ukraine, 305 p.
10. Albitskiy, V. Yu. (1991), «The state of health, the image and living conditions of the children of the medical and demographic risk group», *Zdravookhranenie Rossiyskoy Federatsii*, no. 1, Pp. 28–31.
11. *Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. Stan zdorovia ditey v Ukraini* [Ministry of Health of Ukraine. The state of health of children in Ukraine], available at: <http://www.moz.gov.ua/ua/main/press/?docID=20987> (access date May 12, 2018).
12. Fedoruk, K. R. «Influence of some risk factors on the health status of preschool children», available at: <http://jurnal.org/articles/2014/med3.html> (access date May 12, 2018).
13. Simonchuk, T. E. «Factors affecting the health of children and adolescents, school risk factors», available at: <http://xn--ilabnckbmc19fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/656937/> (access date May 13, 2018).
14. Tretiakova, N. V. «On the question of the identification of risk factors for the health of children and adolescents in general education institutions», available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-vyyavlenii-faktorov-riska-dlya-zdorovya-detey-i-podrostkov-v-obsheobrazovatelnyh-uchrezhdeniyah> (access date May 13, 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.03.2018 р.